

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN SON DÖNEMLERDEKİ UYGULAMALARININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Hamza ÇEŞTEPE*

Özet

Bu çalışmada, Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) tarım ve tekstil sektörlerinde son dönemlerde uygulamaya koyduğu iki kararın bu sektörlerin ekonomideki ağırlıklarının oldukça yüksek olduğu Türkiye üzerine muhtemel etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu kararların ilk bakışta Türkiye'ye olumsuz etkileri daha fazla olacak gibi görünse de, dış pazarlarda rekabet gücünün artmasına yol açması gibi olumlu bazı etkilerinin de olacağını söylemek mümkündür. Zaten GATT/WTO üyesi ülkeler bu kuruluşa üye olurken dünya ticaretinin serbestleştirilmesi doğrultusunda hareket edeceklerini taahhüt ettikleri için, bu amaçla alınmış ya da alınacak olan bu tür kararlara doğal olarak uymak zorundadırlar. Türkiye gibi ülkelerin yapması gereken, genel ekonomi politikaları çerçevesinde bu sektörlerde yapısal reformları gerçekleştirmek, bu sektörlerin uluslararası rekabet gücünü yükseltmek ve uzun vadede genel sektörel yapıyı geliştirmiş ülkelere benzer bir yapıya dönüştürmektir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Ticaret Örgütü, Tarım, Tekstil, Ticari Liberalizasyon

Abstract

In this study, possible effects of two decisions which were put an implementation by the World Trade Organization (WTO) in the sectors of agriculture and textile are investigated on Turkey which has high shares of these two sectors in her economy. Although it seems that the likely effects of these two decisions on Turkey will be negative, it is also possible to say that they will have some positive effects such as causing an increase in competitiveness of Turkey in international markets. In any case, since GATT/ WTO members committed themselves to liberalizing trade at the time of entering this institution, they have to obey any decisions which were taken for these purposes. Countries, like Turkey, should make structural reforms in these sectors, increase competitiveness of these sectors in international markets and transform the structure of these sectors similar to the structure in the developed countries in the long run.

Keywords: World Trade Organization, Agriculture, Textile, Trade Liberalization

---

* Yrd. Doç. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Giriş

Yarım asırdan fazla bir süredir dünya ticaretini serbestleştirme amacıyla çalışmalar yapan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) daha sonraki ismiyle Dünya Ticaret Örgütü, bu süre içindeki bazı karar ve uygulamalarıyla en çok tartışılan ve eleştirilen uluslararası kuruluşlardan biri olmuştur. Bu eleştirilerin büyük bir kısmı da, adıgeçen kuruluşun üyelerinin yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ünü oluşturan gelişmekte olan ülkelerden (GOÜ'ler) gelmiştir.

WTO son dönemlerde uygulamaya koyduğu iki önemli kararla GOÜ'lerde bir kez daha tartışmalara konu olmaktadır. Bunlardan biri 30 Temmuz 2004 tarihli Genel Konsey'in kabul ettiği çerçeve metinle tarımda ihracata verilen teşviklerin kaldırılması ve üretime dönük sübvansiyonların önemli ölçüde azaltılması, diğeri de 1 Ocak 2005 tarihi itibariyle tekstil ve hazır giyim sektöründe kotaların kaldırılmasıdır.

Söz konusu sektörlerdeki bu uygulamalardan en çok etkilenecek GOÜ'lerden biri de Türkiye'dir. İkisi birlikte toplam istihdamda yaklaşık %55, GSMH'da ise yaklaşık %23'lük bir paya sahip olan bu sektörler ekonomik olduğu kadar sosyal açıdan da Türkiye için hayati önem taşıyan sektörlerdir. Ayrıca Avrupa Birliği (AB) müzakere sürecinde özellikle tarımın öncelikli ve en çok tartışılacak konulardan biri olması, bu sektörle ilgili bu tür karar ve uygulamaları daha da önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin bu iki önemli sektöründe söz konusu WTO uygulamalarının Türkiye'ye muhtemel etkileri ele alınmaktadır. Çalışmada öncelikle bu sektörlerde WTO'nün genel politika ve uygulamaları incelenmekte, daha sonra iki uygulamanın Türkiye'ye olumlu ve olumsuz etkileri ve olumsuz etkilerden korunmak için alınması gereken tedbirler ve yapılması gereken uygulamalardan bahsedilmektedir.

1. Tarımda 31 Temmuz 2004 Tarihli WTO Kararının Türkiye'ye Etkileri

1.1. GATT/WTO'da Tarım Sektörüyle İlgili Düzenlemeler

Tarım WTO kapsamına GATT görüşmelerinin hem konu hem de katılan ülke sayısı açısından en geniş kapsamlısı olan Uruguay Round

görüşmelerinde alınmıştır. Tarımsal ticaret politikaları da global ticaret görüşmelerine ilk defa 1994 Uruguay Round Tarım Anlaşması'nda (Uruguay Round Agreement on Agriculture-URAA) gündeme getirilmiştir. Ondan önce tarımda ithalat engelleri, bazı ülkelerde rekabetçi piyasa denge düzeyi üzerinde üretimi artıran fiyat destekleri gibi üretimle ilgili yardımların yaygın kullanımıyla bağlantılı idi (Aksoy, 2005: 38).

Tarım ve tarımda desteklemeler konusu Uruguay görüşmelerinde özellikle ABD ve AB arasında önemli görüş ayrılıklarına yol açmış, hatta bu yüzden görüşmeler dört yıl daha uzamıştır. Ancak görüşmeler sonucunda tarımda ticareti saptırıcı etkilerin hafifletilmesi amacıyla çeşitli tedbirlerin uygulanması üzerinde anlaşılmıştır. Bu çerçevede üzerinde anlaşılan üç konuda bazı taahhütler kabul edilmiştir. Bu konular; yurtiçi destekler, ihracat yardımları ve piyasaya giriştir. Bunları kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

1.1.1. Yurtiçi Destekler

Yurtiçi desteklerle ilgili olarak, ticareti saptırıcı etkiye sahip olan yurtiçi politikalar ve bu politikalarla sağlanan desteklerin aşamalı bir şekilde ve belirli oranlarda azaltılması öngörülmüştür. Bu desteklerin ölçülmesinde 1986-88 dönemi esas alınarak Toplam Destek Ölçüsü (TDÖ) kullanılmaktadır. TDÖ, iç destekleme fiyatları ile dünya fiyatları arasındaki farkın üretim miktarıyla çarpılmasıyla hesaplanmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, TDÖ'ye göre gelişmiş ülkeler ticareti bozucu iç desteklerde 6 yılda %20 az gelişmiş ülkeler ise 10 yılda %13 oranında indirim yapacaklardır. Ancak bu indirimler piyasayı bozma derecesi açısından sınıflandırılmış desteklere göre değişmektedir.

Tablo 1. Yardım ve Koruma İndirimleri İçin Uruguay Round Hedefleri

	Gelişmiş Ülkeler 1995-2000	GOÜ'ler 1995-2004
Piyasaya Giriş		
Ortalama tarife kesintisi	%36	%24
Ürün başına minimum kesinti	%15	%10
İhracat yardımları		
Değer olarak kesinti	%36	%24
Miktar olarak kesinti	%21	%14
İç destek		
Destek kesintilerinin toplam kümülatif ölçüsü	%20	%13

Kaynak: P.L. Kennedy, W.W. Koo ve M.A. Marchant (1999), "Key Issues and Challenges for the 1999 World Trade Organization Agriculture Round", **American Journal of Agricultural Economics**, Vol. 81, No. 5, Proceedings Issue (December 1999), s. 1135

İç destekler piyasayı bozma derecesine göre üç gruba ayrılmaktadır. Kırmızı kutu tedbirleri adı verilen birinci grupta girdi destekleri, fiyat yolu ile desteklemeler ve primler yer almaktadır. İkinci grup mavi kutu tedbirleri olarak adlandırılmakta, belli bir ekili alan veya belli bir üretim miktarıyla bağlantılı olarak yapılacak yardımlar, belli sayıda canlı hayvan varlığına karşılık yapılacak yardımlar gibi tedbirleri kapsamaktadır. Üçüncü grup ise, yeşil kutu tedbirleri başlığı altında kırsal kesim için devletin yaptığı tüm genel hizmet harcamalarını kapsamaktadır. Bunlardan sadece kırmızı kutu tedbirleri azaltılacak iç destekler içinde yer alırken, mavi ve yeşil kutu tedbirleri bunlara dahil değildir.

1.1.2. İhracat Yardımları

Bütçe harcamalarının ve yardımdan yararlanan ürün sayısının azaltılması şeklindeki uygulamaya göre gelişmiş ülkeler 6 yıl içinde bütçe harcamalarını %36, yardım yaptıkları ürün sayısını da %21 azaltacaklardır. Az gelişmiş ülkelerde ise bu indirim oranları 10 yılda harcamalarda %24 ve ürün sayısında %14'dür. İndirim için yine 1986-90 dönemi temel alınmakta, ancak ihracat miktarı daha yüksek rakamlara vardığı takdirde 1991-92 dönemini içine alacak şekilde

genişletilebilmektedir. Yirmi ayrı kategoriye ayrılan tarım ürünlerinde yapılacak indirimler ayrı ayrı belirlenmiştir.

1.1.3. Piyasaya Giriş

1986-88 dönemi esas alınarak, tüm korumaların tarife eşdeğeri saptanacak ve bunlar gelişmiş ülkeler tarafından 6 yılda %36, az gelişmiş ülkeler tarafından ise 10 yılda %24 oranında azaltılacaktır. Görüldüğü üzere piyasaya giriş konusunda tarifeleştirme önem arz etmekte ithalattaki tüm kısıtlamaların gümrük vergisine dönüştürüldükten sonra indirimleri söz konusu olmaktadır. 2000 yılına kadar tarımda ihracat yardımları Anlaşma'ya uyulması için en azından 1980'lerin sonlarında olduğundan 1/5 daha düşük olacaktı. Nitekim bu tarihe kadar tüm tarifersiz ithalat engelleri sınır tarifelerine dönüştürülmüş ve her bir tarife kalemi en azından %15 kadar azaltılmıştır (Hoekman ve Anderson, 2000: 172). Burada özellikle dünya ticaret sistemine katılımlarını teşvik etmek için GOÜ'lerin piyasaya girişlerinin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. WTO bu amaçla en az gelişmiş ülkelerden ihracatta gümrüksüz girişi sağlamaları için üye ülkeleri teşvik etmiştir (Kennedy vd., 1999: 1139).

URAA'da tarım ürünleri ticareti ve ticareti etkileyen destekleme tedbirleri için yürürlüğe konulan bu kurallar genel olarak 1995-2004 yıllarını kapsamaktadır. WTO tarım anlaşmasının 20. maddesi bu sürenin bitiminden sonra ek kuralların yürürlüğe konulmasını ve bu amaçla 1999-2000 döneminde yeni bir müzakere döneminin başlatılmasını öngörmüştür. Bu öngörü doğrultusunda 2001 yılında Katar'ın Doha kentinde düzenlenen IV. Bakanlar Konferansı'nda bu müzakerelerin başlatılması karara bağlanmıştır.

Doha Konferansı'nda öncelikle tüm üye ülkelerin tarım politikalarında köklü değişiklik yapması ve böylece dünya tarım piyasalarının yeniden yapılandırılması kararı alınmıştır. Konferans'ta tarım konusunda alınan kararlar gereğince kalkınmış ülkelerin kendi tarım ürünlerinde sağladıkları günde yaklaşık 1 milyar ABD Doları tutarındaki sübvansiyonların azaltılması ve gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünlerinin fiyat avantajından yararlanarak uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanması öngörülmüştür (Dilmaç ve Çakar, 2003: 29).

Doha’da alınan kararların müzakere edilerek 31 Mayıs 2003 tarihine kadar yazılı metin haline getirilmesi gerekirken özellikle ABD, Japonya ve İsviçre gibi gelişmiş ülkelerin, Tarım Komitesi tarafından hazırlanan ilk taslağa kabul edilemez gerekçesiyle karşı çıkmaları sonucu mutabakata varılamamıştır. Tarım politikalarına ilişkin düzenlemeler Eylül 2003’de Cancun’da (Meksika) yapılan WTO V. Bakanlar Kurulu Konferansı’nda yeniden gündeme gelmiş, ancak gelişmiş ve GOÜ’ler arasında uzlaşma sağlanamadığından görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Konferans sırasında üyelerin müzakerelerin zamanında tamamlanması yönünde gösterdikleri gayrete dikkat çekilerek ileri bir tarihte Genel Konsey’in üst düzey bir toplantı yapması ve çalışmalara devam etmesi kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda Genel Konsey toplanarak çalışmalarını sürdürmüş ve 30 Temmuz 2004 tarihindeki toplantısında daha önce Doha’da müzakerelere zemin teşkil edeceği ve genel tavizleri içereceği ifade edilen “çerçeve”yi kabul etmiştir. Bu çerçevenin Türkiye’ye etkilerinden daha sonra bahsedilecektir.

1.2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarımsal Korumanın Genel Görünümü

Günümüzdeki tarımsal koruma yapısına bakıldığında OECD ülkelerinde tarımsal destek düzeylerinin hala dünya üretimini etkileyen, ticareti saptıran ve tarımsal ürünlerin dünya fiyatlarını bozan temel bir faktör olduğu görülmektedir. Daha önemlisi, koruma yapısı esas olarak büyük firmaları yarandıran destekler şeklindedir (Ingco ve Nash, 2004: 8) Tablo 2’de görüldüğü gibi bu bölgede yüksek iç fiyatlar ve doğrudan üretimle ilgili yardımlar 2000-2002 arasında 228 milyar dolardı. Bunun 143 milyar doları ya da %63’ü sınır engelleri ve piyasa fiyat desteğinden, %37’si ise üreticilere doğrudan yardımlardan gelmekteydi.

Tablo 2. OECD Ülkelerinde Tarımsal Destekler 2000-2002 (milyar \$)

Destek	ABD	AB	Japonya	Gelişen Destekleyiciler ^a	D.Avrupa Ülkeleri ^b	Toplam OECD
Desteği alanlar						
Üreticiler	46.97	92.19	47.50	30.49	4.41	227.54
Genel hizmetler	24.29	8.02	12.25	5.98	0.57	53.08
Tüketiciler	22.24	3.64	0.42	0.97	0.06	34.26
Toplam	93.50	103.85	60.17	37.44	5.05	314.88
Desteği alan ürünler						
Süt	11.25	16.11	4.63	2.53	1.03	40.14
Siğır, domuz	1.99	25.05	3.50	2.63	0.73	36.65
Pirinç	0.92	0.25	16.47	7.21	vb	25.00
Buğday	3.99	8.97	0.89	0.36	0.31	15.31
Mısır	6.80	2.41	vb	1.32	-0.10	10.64
Diğer	22.02	39.40	22.00	16.46	2.45	99.81
Üretici destek kaynağı						
Sınır tedbirleri ^c	16.63	52.24	42.80	25.60	2.81	142.66
İç tedbirler ^d	30.34	39.95	4.70	4.89	1.60	84.89

vb: veri bulunamadı

a. Kore Cumhuriyeti, Meksika ve Türkiye

b. Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovak Cumhuriyeti

c. Tarifeler ve tarife benzeri diğer sınır tedbirleri

d. Üreticiye doğrudan ödemeler

Kaynak: M.A. Aksoy (2005), "Global Agricultural Trade Policies", **Global Agricultural Trade Policies and Developing Countries**, Ed. M.A. Aksoy ve J.C. Beghin, The World Bank, Washington D.C., s. 44

Diğer bir koruma aracı olan tarife engelleri ve tarife artışları birçok ülkede yüksek şekilde devam etmektedir. URAA'yla sunulan azaltmalara rağmen cari destek düzeylerini yansıtan tarımsal tarifeler oldukça yüksektir. Birçok yazar gelişmiş kuzey ülkelerinde kullanılan çeşitli destek tedbirlerinden (tarifeler, üreticiye yardımlar, ihracat yardımları) GOÜ'ler için en zararlısının tarife korumacılığı olduğu sonucuna

varmıştır (Bureau vd., 2005). Bu bağlamda refah bakımından da tarife indirimleri daha büyük refah kazançları oluşturduğu için tarifelerin yardımlardan çok daha önemli olduğu ifade edilmektedir (Hoekman vd. 2004: 176) Son tahminler ortalama tarımsal tarifelerin endüstriyel tarifelerden yaklaşık altı kat daha yüksek olduğunu göstermektedir (Ingco ve Nash, 2004: 8). Tarımsal ithalatta ortalama tarifeler %15-20 civarında hatta birçok ülkede bazı mallarda %100'leri aşan zirve noktalar oluşmaktadır (Hertel vd., 2002: 115). Ülke grubu açısından ise GOÜ'lerin gelişmiş ülkelere göre daha yüksek tarımsal tarifelere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Tabi bu durum bir taraftan işlenmiş tarım ürünleri gibi ürünlerde üretimi artırırken diğer taraftan bazı katma değerli faaliyetlerin gelişmesini engelleyebilmektedir.

Yüksek düzeyde ihracat yardımları temel malların dünya piyasalarını bozmaya devam eden diğer bir uygulamadır. Bilindiği gibi ihracat yardımları fiyatları düşürür ve potansiyel tarım ihracatçısı ülkelerin rekabet etmesini zorlaştırır. OECD ihracat yardımlarının hemen hemen %90'ı AB içinde gerçekleşmektedir. URAA bireysel mallar için ihracat yardımlarına sınırlamalar koysa da biraz esnekliğe izin vermiştir. URAA'yı uygulama döneminde dünya fiyatları yüksekken çeşitli ülkeler daha sonraki kullanımlar için kullanılmamış ihracat yardım kredilerini artırmışlardır.

1.3. 31 Temmuz 2004 Tarihli WTO Kararının Türkiye'ye Etkileri

Söz konusu kararın Türkiye'ye etkilerine geçmeden önce Türk tarım sektörünün potansiyelinden ve Türkiye açısından öneminden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır.

Gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, bütün ülkelerin ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de tarımın önemi büyüktür. Son yıllarda sanayi ve buna bağlı olarak hizmet sektörlerindeki önemli gelişmelerle önemi göreceli olarak azalmış gibi görünse de tarım, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasında kilit sektörlerden biri konumundadır. Tarım sektörünün Türkiye açısından önemini toplam GSYİH, istihdam ve dış ticaretteki payından anlamak mümkündür. Tarımın GSYİH'daki payı 1980'de %25 iken bu oran 2002 yılında %13'e gerilemiştir. 1980 yılında %56,4 olan tarım sektöründe istihdamın toplam

istihdama oranı, 2000 yılında %34 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında toplam ihracat değerinin %57,4'ünü oluşturan tarım sektörünün, toplam ihracattaki payı 2000'de %7,8'e düşmüştür (Dilmaç ve Çakar, 2003: 68). Bu rakamlar tarım sektörünün, GSYİH ve toplam ihracattaki payının giderek azalmasına rağmen gerek toplam çalışan nüfus içindeki payının yüksekliği, gerekse nüfusun gıda ihtiyacını karşılaması ve sanayiye katkısı açısından Türkiye ekonomisindeki önemini halen koruduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye WTO gibi uluslararası kuruluşların tarımla ilgili kararlarından ve uygulamalarından en fazla etkilenecek ülkelerden biridir.

31 Temmuz 2004 tarihinde üzerinde uzlaşma sağlanan metin tarım, pamuk ve sanayi ürünlerinde pazara giriş ve ticaretin kolaylaştırılmasını içeren bir çerçeve niteliğindedir. Ancak bu konuda ağırlıklı olarak öne çıkan sektör tarımdır. Çerçeve metin, daha önce sanayi ve hizmetler sektörlerinde olduğu gibi tarımda da uluslararası ticaretin daha fazla serbestleştirilmesini amaçlamakta, bunu da aşağıdaki üç unsur çerçevesinde ele almaktadır:

1.3.1. İç Destekler

İç destekler konusunda ticareti bozucu olduğu kabul edilen desteklerde önemli ölçüde indirimin gerçekleştirilmesi genel prensip olarak kabul edilmiştir. Bunu yaparken de destek uygulaması yüksek olan üyelerin yüksek oranda indirime gitmesi öngörülmüştür.

Yapılan düzenlemeyle her üye ülkenin uyguladığı nihai bağlı toplam AMS (toplu destek ölçümü), de minimis (asgari destek) ve mavi kutu desteklerin toplamından oluşan genel destek miktarı üzerinden bant yaklaşımı ile indirim yapılması öngörülmektedir. İlk indirimin genel destek seviyesinin %20'si kadar olması hükme bağlanmaktadır (DTM, 2004).

Bu konudaki düzenlemenin Türkiye açısından etkilerine baktığımızda, her şeyden önce taslakta GOÜ'lere yönelik olarak özel ve lehte muamele hükümlerinin geçerli olacağı belirtildiği için Türkiye de bir GOÜ olarak bu hükümden yararlanacaktır. Bu çerçevede Türkiye, Tarım

Anlaşması'nın (6.2) maddesi¹ gereğince yürürlükte olan esneklikten de yararlanmaya devam edecektir. İç destek çeşitlerine göre etkileri ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kırmızı Kutu: Ülkemizde VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Tarımsal Politikalarla İlgili Yapısal Değişim Projesi Bölümü'nde 2000 yılına kadar Türk tarımında ulaşılması amaçlanan hedefler belirlenmişti. Bu hedeflerden biri de GATT hükümleri çerçevesinde tarım ürünleri fiyatlarına devlet müdahalesinin azaltılarak, bunun yerine kayıtlı hedef kitleye doğrudan gelir desteği yoluna gidilmesiydi (Kıymaz, 2000: 68) Türkiye'nin tarımsal destekleme politikası bu hedef ve daha sonraki IMF'ye verilen taahhütler doğrultusunda 2002 yılından itibaren tamamen doğrudan ödemelere kaymıştır. Dolayısıyla kırmızı kutu tedbirleri arasında yer alan girdi destekleri, fiyat yolu ile desteklemeler ve primler toplam destekleme harcamaları içerisinde oldukça düşük bir paya sahiptir. Bu tür tedbirler için GOÜ'ler, dolayısıyla ülkemiz için de sağlanmış olan %10'luk asgari destek istisnası dikkate alındığında herhangi bir ek yükümlülükle karşılaşmamız söz konusu değildir. Ancak bu istisnanın %10'un altına çekilmesi halinde prim desteği verilen bazı ürünlerde sorun çıkma ihtimali vardır.

Mavi Kutu: Tarım üzerine taslak metnin en çarpıcı unsuru mavi kutu programlarının tanımını genişleten yeni kriterlerin oluşturulmasıydı (IATP, 2004). Buna göre Taslak'ta mavi kutu tedbirlerinin üretim şartı aranmaksızın kullanılabilmesi öngörülmekte; ayrıca bazı ilave kriterlerin de tartışılabileceği ifade edilmektedir. Bununla ilgili diğer bir düzenleme mavi kutu tedbirleri için müzakerelerde belli bir süre tespit edilerek bu desteklerin ülkenin toplam tarımsal üretim değerinin %5'i ile sınırlı tutulmasıdır. Türkiye'de fındık ve tütünde uygulanmakta olan alan daraltması ve çay budama tazminatları gibi mavi kutu tedbirleri parasal olarak çok büyük değerlerde değildir. Dolayısıyla getirilen küresel tavan uygulaması, ürün bazında ilave bir tavan uygulaması ile desteklenmediğinde ülkemiz açısından fazla bir etki yaratmayacaktır.

---

¹ Bu maddeye göre kırsal kalkınma ve tarım sektörünün gelişmesi GOÜ'lerin kalkınma programlarının parçası olarak benimsenmekte ve bu doğrultuda söz konusu ülkelerde tarımda verilen yatırım sübvansiyonları ile dar gelirli çiftçilere yönelik girdi sübvansiyonları iç destek indirim taahhütleri dışında tutulmaktadır (DTM, 2004)

Yeşil Kutu: Bu tedbirler konusunda daha önce benimsenmiş olan yaklaşım gelişmiş ülkelerin mutabakatı çerçevesinde korunmuştur. Diğer taraftan bu tür önlemlerin ticareti bozucu etkilerinin ortadan kaldırılması ya da en az düzeye indirilmesini sağlamak için kriterlerin gözden geçirilmesi öngörülmektedir. Ancak ticaret dışı değerlendirmelere yapılan atıf dikkate alındığında olası bir gözden geçirme sonucunda kapsamın daraltılmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır (DTM, 2004). Dolayısıyla ülkemizde başta doğrudan gelir desteği olmak üzere, kırsal kalkınma, gıda güvencesi, altyapı yatırımları gibi desteklerin bugün olduğu gibi uygulanabileceğini söylemek mümkündür.

1.3.2. İhracat Yardımları

Metin’de ihracat sübvansiyonları ile eş etkili uygulamaların müzakere sürecinde belirlenecek makul bir tarihte ortadan kaldırılması kararlaştırılmıştır. Kaldırılması öngörülen sübvansiyonlar arasında ihracat kredilerinin ihracat sübvansiyonu özelliği taşıyan unsurları, gıda yardımları ile kamu iktisadi teşekküllerinin faaliyetleri yer almakta ve bunlar için eşit ve paralel biçimde taahhütte bulunulması öngörülmektedir. Ayrıca GOÜ’lere yönelik özel ve lehte muamele hükümleri gereğince GOÜ’lerin ihracat sübvansiyonlarını gelişmiş ülkelere göre daha uzun sürede kaldırmaları öngörülmektedir.

Türkiye’nin tarım ürünleri ihracatı için sağladığı teşvikler zaten oldukça düşük düzeydedir. Sübvansiyonların kaldırılması taahhüdü gelişmiş ülkelerin GOÜ’lere bir tavizi olarak düşünüldüğünde söz konusu kararın ülkemiz tarım ürünlerinin dış piyasalardaki rekabet gücünün artması açısından olumlu etki yapabileceğini de söylemek mümkündür.

1.3.3. Piyasaya Giriş

Piyasaya giriş ya da gümrük vergilerinin indirilmesi konusunda Metin, esaslı bir tarife indirimini öngörmektedir. Buna göre yüksek tarifelerden yüksek oranda ve tüm ürünlerde indirim yapılması kararlaştırılmıştır. Çerçeve metin uyarınca en az gelişmiş ülkeler dışında tüm üyelerin sürece katkı sağlamaları istenmekte ve yapılacak indirimde tüm ülkeler için tek tip formül uygulanması öngörülmektedir. Ancak bu konuda

Türkiye'nin Metin'de genel olarak GOÜ'ler için belirtilen ayrıcalıklar ve özel ürün tespiti yoluyla hayvansal ürünler başta olmak üzere bölgesel kalkınma, gıda güvencesi açısından önem taşıyan tarım ürünlerinde ayrıcalıklı işlemde yararlanması mümkün olabilecektir. Bu durum tüm GOÜ'ler gibi Türkiye için de önemli bir esneklik olarak düşünülebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, öncelikle 31 Temmuz 2004 tarihli metnin daha sonra yapılacak ticaret müzakerelerinde uyulacak esaslarla ilgili bir mutabakat metni olduğunu belirtmek gerekir. WTO üyesi ülkeler müzakerelerde kendi çıkarlarına uygun tutum izlerken bu metnin esasları çerçevesinde hareket edeceklerdir. GATT/WTO üyesi ülkeler bu kuruluşa üye olurken dünya ticaretinin serbestleşmesi doğrultusunda hareket edeceklerini taahhüt etmişlerdir. Dolayısıyla bu amaçla alınmış ya da alınacak olan kararlara uymaları doğal bir zorunluluktur. Diğer yandan uluslararası ticaretin daha fazla serbestleştirilmesi amacıyla kabul edilen söz konusu çerçeve GOÜ'lere alınan tedbirleri daha az oranda ve daha fazla sürede yapma ayrıcalığı tanımış, çok az gelişmiş ülkeler grubunda yer alan yaklaşık 50 yoksul ülke bu tedbirlerden muaf tutulmuştur. WTO'nun sınıflandırmasında GOÜ'ler grubunda yer alan Türkiye de bu ülke grubuna sağlanan ayrıcalıklardan yararlanacaktır. Bu çerçeve metin kararlarından ülkemizi olumsuz etkilemesi muhtemel noktalardan biri, iç destekler konusunda de minimis istisnasının %10'un altına çekilmesi durumunda bazı ürünlerde sorun yaşama ihtimalidir. Onun dışında piyasaya giriş ve ihracat teşvikleriyle ilgili hükümlerin ülkemiz açısından olumsuz bir etki yapma durumu söz konusu olmadığı gibi, sektörün dış pazarlardaki rekabet gücünün artması açısından olumlu etkilere yol açabileceğini söylemek de mümkündür.

2. Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Kotaların Kaldırılmasının Türkiye'ye Etkileri

2.1. GATT/WTO ve Tekstil Sektörü

GATT/WTO'nun amacı, GATT 1947 Anlaşması'nın önsözünde belirtildiği gibi, tüm uluslararası ekonomik kuruluşlarda yer alan genel amaçlara ulaşmak, bunun için de tarifeler ile ticarete konan diğer ayrımcı engelleri azaltmaktır. GATT/WTO 1947'den itibaren bunu, yaptığı çok yanlı tarife indirim turlarıyla (round) gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu

görüşmelerde birçok sektörde olduğu gibi tekstil sektörüyle de ilgili bir takım kararlar alınmış ve düzenlemeler yapılmıştır.

Dünya ekonomisinde 1961 yılına kadar tekstil ticaretine GATT kuralları uygulanmıştır. 1961 yılında GATT doğrultusunda Kısa Süreli Pamuklu Tekstil Anlaşması (STA) ve bir sonraki yıl, gelecek 10 yıl içinde tekstil ticaretini düzenleyecek olan Uzun Süreli Pamuklu Tekstil Anlaşması (LTA) imzalanmıştır. 1970'lerde yaygınlaşmaya başlayan gönüllü ihracat kısıtlaması niteliğinde bir kota anlaşması olan LTA 1974 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak hızla artan sentetik elyaf ticareti gibi bir takım gelişmeler tekstilde yeni bir anlaşma yapılması ihtiyacını doğurmuştur (Karluk, 2002: 185).

Bu ihtiyacı gidermek amacıyla GATT gözetiminde daha sonraki dönemlerde de çok tartışılacak olan Çokelyafılilar Sözleşmesi (Multifiber Arrangement-MFA) adı verilen bir anlaşma imzalanmıştır. Uluslararası Tekstil Ticaretini Düzenleyen Anlaşma olarak da bilinen ve Ocak 1974'de yürürlüğe giren bu sözleşme de, bir gönüllü ihracat kısıtlama anlaşmasıdır. Anlaşma, gelişmiş ülkelerin GOÜ'lerden yaptıkları tekstil ithalatını kontrol altına almaya çalışmakta, bu özelliğiyle GATT'ın "en çok kayırlmış ülke kuralı"²'na da tezat teşkil etmektedir.

MFA tekstil deyimi içine giren maddeleri tanımladıktan sonra GOÜ'lerin tekstil ticaretiyle ilgili birtakım düzenlemeler getirmektedir. Sözleşmeye göre GOÜ'lerin tekstil ürünleri ihracat kotalarının yılda asgari %6 oranında büyümesi öngörülmüştür (Chiron, 2004: 2). Anlaşma'nın önemli maddelerinden biri, GOÜ'lerin ihracatı gelişmiş ülkelerin iç piyasalarını bozma durumu yaratırsa gelişmiş ülkelerin tekstil ithalatlarına kısıtlama getirebilmesi hükmüdür. Nitekim gelişmiş ülkeler bu maddeye dayanarak GOÜ'lerden yaptıkları ithalata önemli ölçüde sınırlamalar koymuşlardır. Türkiye de dâhil yaklaşık 50 ülkenin imzaladığı sözleşme 1978'de ikinci bir dönem için yürürlüğe konmuş 1982, 1986 ve 1991 yıllarında süresi uzatılmış ve her uzatmada daha korumacı hale getirilmiştir.

---

² En çok kayırlmış ülke kuralı (Most Favored Nation Clause-MFN) GATT'a üye ülkelerin ticaret yaptıkları ülkeler arasında ayırım yapmamasını ifade etmektedir. Buna göre bir üye ülke diğerine tanıdığı elverişli bir durumu –örneğin bir gümrük kolaylığı gibi- koşulsuz olarak tüm üye ülkelere uygulamak zorundadır.

GATT'ın Uruguay görüşmeleri (1986-1994) sırasında tekstil ve hazır giyim ticaretinin GATT'a entegre edilmesi hedefi doğrultusunda alınan kararlar, dolaylı olarak MFA anlaşmasını yürürlükten kaldırmak amacını taşımıştır. Ancak MFA'nın kaldırılması GOÜ'lerden tekstil ve hazır giyim ihracatında kotaların sonu anlamına gelmemektedir. MFA'nın yerini 1995'de WTO'nun kurulmasıyla yürürlüğe giren Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması (ATC) almıştır. ATC, MFA'nın bir genişletilmesi değildir. O daha çok MFA ve tekstil ve hazır giyim sektörünün çok yanlı ticaret sistemine tam entegrasyonu arasında bir geçiş rejimidir. Bu anlaşmaya göre ülkeler (Önder vd, 2001: 86);

- I. Aşamada (1995-1997) 1990 yılı fiili ithalatlarının en az %16'sını,
- II. Aşamada (1998-2001) 1990 yılı fiili ithalatlarının en az %17'sini,
- III. Aşamada (2002-2004) 1990 yılı fiili ithalatlarının en az %18'ini,
- IV. Aşamada (2005) geriye kalan %49'luk bölümü GATT'a entegre edeceklerdir.

Böylece, Tablo 3'de görüldüğü gibi ülkeler birbirlerine karşı uygulamakta oldukları kotaları 10 yıllık sürecin sonunda 2005 yılından itibaren tamamen kaldırmış ve sektörde tam entegrasyonu gerçekleştirmiş olacaklardır.

Tablo 3. Tekstil ve Hazır Giyim'in GATT'a Entegrasyonu

Tarih	Entegre edilen minimum hacim (%)	Entegre edilen kümülatif hacim (%)	Kalan kota büyüme oranı
01.01.1995	16	16	16
01.01.1998	17	33	25
01.01.2002	18	51	27
01.01.2005	49	100	Tam entegrasyon

Kaynak: Hildegunn Kyvik Nordas (2004), "The Global Textile and Clothing Industry post the Agreement on Textiles and Clothing", **WTO Discussion Paper**, No. 5.

2.2. Tekstil ve Hazır Giyimde Kotaların Kaldırılmasının Etkileri

2.2.1. Kotaların Kaldırılmasının Dünya Üzerine Etkileri

Yukarıda belirtildiği gibi, WTO Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması gereğince dünya tekstil ticaretinde daha önce uygulanmakta olan kotalar

1 Ocak 2005 tarihinden itibaren kaldırılmıştır. WTO'nun 10 yıl önce deklare ettiği bu uygulamadan beklediği amaç, gelişmekte olan ve özellikle az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretinden daha fazla pay almaları idi. Kotaların kaldırılmasıyla bir taraftan sektörde dünya ticareti liberalleşirken diğer taraftan da söz konusu ülkelerin ticarete katılımı daha fazla sağlanmış olacaktı. Ancak WTO'nun bir iyi niyet göstergesi olarak bu kararı aldığı tarihten günümüze ortaya çıkan bir takım gelişmeler -Çin ve Hindistan gibi aşırı nüfuslu ülkelerin haksız rekabet ortamında üretim patlaması yapması gibi- bu kararın yaratacağı olumsuz etkilerin de son zamanlarda oldukça tartışılmasına ve bu karardan zarar görmesi muhtemel ülkelerin çeşitli tedbirleri gündeme getirmesine yol açmıştır.

Dünyada turizm ve enformasyondan sonra üçüncü büyük sektör durumunda olan tekstilde (DPT, 2001: 8) kotaların kaldırılmasının esas olarak GOÜ'leri daha fazla etkileyeceği ifade edilmekle birlikte, bu uygulamadan bazı gelişmiş ülkelerin de önemli şekilde etkileneceğini söylemek mümkündür. Bu konuda Amerikan Tekstil İmalatçıları Enstitüsü (ATMI) tarafından hazırlanan bir raporda, 2005 yılında kotaların kaldırılmasıyla Çin'in ABD tekstil sektörü üzerindeki tehdidine dikkat çekilerek bu ülkede üç yıl gibi kısa bir sürede 630 bin işçinin işsiz kalacağı, 1300'den fazla tekstil ve giyim fabrikasının kapanacağı ve Çin'in ABD tekstil ve hazır giyim pazarının 2/3'ünü ele geçireceği vurgulanmaktadır (Tekstil İşveren, 2003). AB açısından ise, genel olarak düşünüldüğünde AB tekstil ve hazır giyim sanayi kota uygulamasına son verilecek kategorilerde sadece katma değeri yüksek orta sınıf ürünlerde iddialı olup, ucuz alt-orta sınıf ürünler önceden de ithalat ve kısmen de hariçte işleme rejimi yoluyla temin edildiği için kota uygulamasından fazla etkilenmeyecektir. Kotaların kaldırılmasının AB içerisinde daha çok, ekonomik sıkıntı içerisinde olan bazı bölgelerle özellikle konfeksiyon sanayinde çalışan kadın işçiler gibi bazı daha az kalifiye işçileri olumsuz olarak etkilemesi beklenmektedir (Tarakçıoğlu, 2005).

Tekstil ve hazır giyim üretimi endüstriyel kalkınma sürecinde kritik bir "birincil" endüstri olarak görülür ve kabaca GOÜ'ler endüstriyel ihracatının yaklaşık %20'sini oluşturur (Macmillan, 2005: 274). Kotaların kaldırılmasının GOÜ'ler açısından etkilerine baktığımızda, söz konusu kararlar genel olarak GOÜ'lerin dünya tekstil ticaretinde daha

etkin olacaklarını söylemek mümkündür. Kotaların kaldırılmasıyla bu ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları tekstil ve hazır giyim ürünlerini gelişmiş ülkelere daha fazla ihraç etme imkanına sahip olacaklardır. Yine kotaların kaldırılması ülke sektörlerini daha fazla rekabete açacak, bu da kaliteyi ve fiyat düşüşlerini beraberinde getirecektir. Ancak ülke grupları açısından konuyu daha özele indirgediğimizde etkilenmenin gruplara göre çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Örneğin Çin, Hindistan, Pakistan gibi ülkelerin ABD, AB gibi büyük pazarlara istedikleri kadar mal ihraç edebilecek olmalarından dolayı olumlu etkilenecekleri söylenebilir. Örneğin bir WTO raporu kotalar kaldırılır kaldırılmaz Çin'in hazır giyim payının AB'de %29 ve ABD'de %50 artacağını tahmin etmiştir (Riddle, 2005). Buna karşılık ABD pazarında Meksika, Karayipler ve Orta Amerika ülkeleri gibi imtiyazlı, yine AB pazarında Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Fas, Tunus gibi özel statülü (Aday, Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması vb) ülkelerin kotaların kaldırılması uygulamasından ciddi zararlara uğrayacakları da çeşitli kesimler tarafından ifade edilmektedir. Zira kotalar kalktığında bu imtiyazların hiçbir önemi kalmayacak, bu ülkelerin birinci gruptaki ülkelere Çin ile haksız kur ve sübvansiyon uygulamaları nedeniyle rekabet edebilmeleri çok zor olacaktır (Nordas, 2004). Ancak burada şu noktayı da göz ardı etmemek gerekir: Çin gibi ülkelerin büyük piyasalarda payları artacak olsa da diğer ülkelerin coğrafi yakınlıktan dolayı daha avantajlı olmaları nedeniyle bu paydaki artış beklendiği ölçüde olmayabilir. Bundan başka diğer GOÜ'ler sektörde birim emek maliyetleri bakımından Çin'i yakalamakta ve Çin'in görünüş ve moda ölçütlerinin önemli olduğu piyasalarda rekabetçi gücü bulunmamaktadır.

2.2.2. Türkiye Üzerine Etkileri

Türkiye'nin kalkınma sürecinde en önemli sektörlerinden biri olan tekstil ve hazır giyim sektörü günümüzde de bu önemini korumaktadır. Bu konuda bazı rakamlar vermek gerekirse, Türkiye dünyanın altıncı büyük pamuk üreticisi ve beşinci büyük pamuk tüketicisi, Türk hazır giyim sektörü dünyanın beşinci Avrupa Birliği'nin ikinci büyük tedarikçisi, tekstil sektörü ise dünyanın onuncu ve Avrupa Birliği'nin birinci büyük tedarikçisi konumundadır (Efe, 2005: 4). Tekstil ve hazır

giyim sektörü GSYİH'nın yaklaşık %10'unu, sanayi üretiminin %18'ini, imalat işgücünün %20'sini ve Tablo 4'de görüldüğü gibi Türkiye'nin ihracat gelirlerinin yaklaşık ¼'ünü gerçekleştirmektedir.

Tablo 4. Türkiye'nin Tekstil ve Hazır Giyim İhracatının Genel İhracat İçindeki Payı

Yıllar	Tekstil (1)	(1)/(4) %	Hazır Giyim (2)	(2)/(4) %	Tekstil+ H. Giyim (3)	(3)/(4) %	Genel İhracat (4)
1996	2,724	11,7	6,076	26,2	8,800	37,9	23,224
1997	3,352	12,8	6,697	25,5	10,049	38,3	26,261
1998	3,557	13,2	7,074	26,2	10,631	39,4	26,974
1999	3,478	13,1	6,516	24,5	9,994	37,6	26,587
2000	3,706	13,3	6,586	23,7	10,292	37,1	27,775
2001	3,943	12,6	6,661	21,3	10,604	33,8	31,334
2002	4,268	11,8	8,094	22,4	12,362	34,3	36,059
2003	5,262	11,1	9,962	21,1	15,223	32,2	47,253
2004	6,428	10,1	11,193	17,7	17,621	27,8	63,167
2005	7,060	9,6	11,820	16,1	18,880	25,8	73,122

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (2006), Sektörel İhracat İstatistikleri, <http://www.dtm.gov.tr/ead/SEKTOR/Y-IHR.xls>, 10.02.2006

Yukarıdaki rakamların işaret ettiği gibi, Türkiye'nin başat sektörlerinden biri olan tekstil ve hazır giyimde kotaların kaldırılmasının Türkiye üzerine etkileri konusunda analistlerin değerlendirmeleri ise farklılık göstermektedir. Örneğin Nordas (2004) tarafından yapılan çalışmada "Çin gibi rakip ülkelerde daha düşük emek maliyetlerinin uluslararası piyasalarda Türk ihraç mallarını rekabet edemez duruma düşürebileceği" ileri sürülmektedir. Nitekim tekstil ve giyimde saat başına emek maliyeti 2003 yılı itibariyle Türkiye'de 2.14 \$ iken, Çin'de 0.61 \$'dır. Sadece emek maliyetleri değil diğer bazı maliyet unsurları açısından da Çin'in Türkiye'ye göre daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin enerji maliyeti (Cent/Kwh) Türkiye'de 3.8 iken Çin'de 2.1, arsa maliyetleri (dolar/m²) Türkiye'de 30 Çin'de 5, inşaat maliyeti (dolar/m²) Türkiye'de 500 Çin'de 300-400'dür (TGSD, 2004: 15). Maliyet açısından sadece taşıma maliyetlerinde Türkiye'nin Çin'e göre avantajı söz konusudur. Bunun yanında devlet desteği, etkin altyapı, yönetim becerisi ve operasyon bilgisi açısından da Çin'in sektörde Türkiye'ye göre daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür.

Buna karşılık bazı çalışmalarda Türkiye'nin Avrupa'ya coğrafi yakınlığının ve daha düşük arz zinciri üretim zamanının Çin ve diğer

rakipler üzerinde özellikle AB piyasasında ayrı bir üstünlük yaratacağı ifade edilmektedir (USITC, 2004). Türk ihracatçılarının AB pazarına teslim zamanı (imalat ve ulaşım dahil) ortalama sekiz hafta iken Çin ve diğer Asyalı ihracatçılarınkı 12-13 haftadır (Riddle, 2005). Buna ilave olarak Türkiye'nin gümrük birliği üyeliği, üretim zincirinin etkinliği, esnek üretim, iyi müşteri hizmetleri ve dokuma-örme kalitesi açısından da Çin'e göre üstün olduğu söylenebilir.

Görüldüğü üzere kotaların kaldırılmasının Türkiye'ye muhtemel etkileri konusunda teorik olarak iyimser tahminler yanında kötümser tahminler de ileri sürülmüştür. Bu konuda son birkaç yılda uygulamadaki bazı gelişmeler de 2005 sonrasında bu etkilerin yönü konusunda biraz ipucu vermektedir. Şöyleki AB üçüncü aşama entegrasyon kapsamında 2002 yılı başında bazı tekstil ve hazır giyim ürünlerinde kotaları kaldırmıştır. Çin'in WTO'ya katılımı sonrası gerçekleşen bu uygulama sonucunda tekstil ve hazır giyimde AB pazarında Çin'in payı %10 artarken, diğer ülkelerin payı %2-3 oranında azalmıştır. Daha da önemlisi Çin'in bu pazar payı artışının neredeyse tamamı (%96,4) kota uygulaması sona eren kategorilerde sağlanan ihracat artışından kaynaklanmıştır (Altunyaldız, 2005). Dolayısıyla 2005 sonrasında kotaların tamamen kalkacak olmasının tekstil ve hazır giyim ihracatımızın yaklaşık %65'ini gerçekleştirdiğimiz AB pazarında Çin'in pazar payını daha da artırması buna paralel olarak da Türkiye gibi ülkelerin pazar payının azalması söz konusu olabilecektir. Yine, Türkiye'nin ihracatının %15'inin gerçekleştirildiği ABD pazarındaki bazı tekstil kategorilerinde Çin'in iki yıldan daha kısa bir sürede pazarın %60'ına sahip olması da (Tekstil İşveren, 2004: 27) benzer bir sonucun işaretlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Çin'in WTO'ya Katılım Anlaşması'nın 11. maddesi uyarınca Türkiye'nin de içinde bulunduğu üye ülkeler Çin kaynaklı ürünler için 2008 yılına kadar miktar kısıtlamalarını sürdürebileceklerdir. Ayrıca AB'nin 11 Haziran 2005'te Pekin'de Çin ile imzaladığı mutabakat zaptı ile Çin menşeli ve Türkiye'nin AB'ye ihracatında önemli yer tutan 10 kategorideki tekstil ve hazır giyim ürününün ithalatına 2007 yılının sonuna kadar sınırlama getirilmiştir. Ancak bu geçici uygulamalar Çin'in tehlikeli gidişine biraz dur diyecek olsa da ülkemizin bu tür rakiplere karşı ancak kalıcı rekabet politikaları uygulayarak karşı koyabileceği

gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu politikaları da şu şekilde özetlemek mümkündür:

Günümüz tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet hammadde temini, üretim ve teslim süresi, teknolojiye yatırım, Ar-Ge faaliyetleri, markalaşma, pazarlama, satış sonrası hizmetler açısından önem kazanmıştır. Dolayısıyla 2005 sonrası rekabette Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün de bu alanlarda rekabet üstünlüğü kazanması ya da var olan rekabet gücünü daha da geliştirmesi gerekmektedir. Bu alanlarda Türkiye'nin mevcut durumunu ve muhtemel gelişmeleri kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

Öncelikle rekabetçi bir nihai ürün elde edebilmek için hammaddenin uygun kalite ve maliyet yapısına sahip olması gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin nispeten iyi bir konumda olduğu söylenebilir. Yukarıda ifade edildiği gibi ülkemiz dünyanın önde gelen pamuk üreticilerinden biri olduğu gibi aynı zamanda eğrilmiş iplik üretiminde de dünyada altıncı sırada gelmektedir (USITC, 2004: L-36). Pamukta Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tamamlanmasıyla üretimin iki kat daha artacak olması pamuklu ürünlerde kısa ve orta vadede hammadde sorununu ortadan kaldıracaktır. Ancak bu üstünlüğün iyi kullanılabilmesi ve devam ettirilebilmesi için daha kaliteli pamuk türlerinin yetiştirilmesi yönünde araştırmaların yapılması, pamukta kalitenin artırılması ve üretimde maliyeti düşürecek yeni teknolojilerin kullanılması gerekmektedir.

Tekstil ve hazır giyim emek yoğun bir sektör olduğu için kaliteli ve rekabetçi üretim için hammadde yanında işgücünün de uygun maliyetlerde ve verimde olması gerekmektedir. Zira Türk tekstil ve hazır giyim sektöründe hammaddenin sonra (yaklaşık %60-65) ikinci büyük maliyet kalemini yaklaşık %17-20 ile işgücü maliyetleri oluşturmaktadır (Tan, 2001: 41). Ülkemiz sektörde işçi ücretleri bakımından gelişmiş ülkelere göre avantajlı olmasına karşılık özellikle Güney ve Doğu Asya ülkelerine göre dezavantajlı durumdadır. Bu dezavantajı ortadan kaldırmanın başta gelen yollarından biri ise işgücü verimliliğinin yükseltilmesidir. Zira bugün tekstil sektöründe ABD'de işçilik ücreti Türkiye'nin dört katı olmasına rağmen, open end iplik üretim maliyeti yüksek işçi verimi nedeniyle ülkemizden daha düşüktür (Altunyaldız, 2004). Bu örnek işgücü verimindeki artışın Türkiye için ne kadar önemli olduğunun açık bir göstergesidir.

Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye'nin dünyanın en önemli pazarlarından biri olan AB'ye yakın olması ihracatta önemli avantajlarından birini oluşturmaktadır. Ancak bu avantajın iyi değerlendirilebilmesi hızlı üretim ve zamanında teslimatla mümkündür. Özellikle 2005 sonrası dönemde rekabet açısından bu unsur daha da ön plana çıkacaktır. Zira depolama maliyetlerinden kurtulmak isteyen ithalatçı firmaların mal taleplerine cevap verebilmek için, üreticilerin zamanında hatta doğrudan mağazalara teslimat yapmaları gerekebilecektir. Bu yüzden firmalarımızın bu konuda çalışma yapmaları ve ithalatçı ülkelerde ortak dağıtım organizasyonları oluşturmaları gerekmektedir.

Günümüzde rekabet gücünün en önemli göstergelerinden biri olan teknoloji konusunda Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektöründe diğer sektörlerle nispetle daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Ancak sektörün teknoloji düzeyinin oluşumunda dışa bağımlı bir yapı söz konusudur. Bu bağımlılıktan kurtulabilmek ve ayrıca Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün rekabet gücünü artırma yollarından biri olan ürün geliştirme ve farklılaştırması yapabilmek için, yetersiz düzeyde olan Ar-Ge çalışmalarına da önem verilmesi gerekmektedir. Bu konuda başta devlet olmak üzere gerekli kurumların desteğiyle çalışmalar yoğunlaştırılmalıdır.

Markalaşma günümüzde bu tür sektörlerde rekabet edebilmenin en etkin yollarından birisidir. Türkiye tekstil ve hazır giyimde marka ve kalite açısından Çin gibi ülkelere göre daha üstün bir konumdadır. Ancak bu üstünlüğün daha da artırılması için katma değeri yüksek markalı ürünlerin üretimine daha fazla önem verilmeli, bunun için 2003 yılı sonlarında Dış Ticaret Müsteşarlığı'na yürürlüğe konulan moda-marka desteğinden firmalarımızın azami ölçüde yararlanmaları sağlanmalıdır.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet oldukça yoğun olduğundan üretilen malların satılabilmesi için güçlü bir pazarlama ve satış sonrası hizmet yapısına sahip olmak gereklidir. Bu nedenle yurtdışı fuarlara katılım, yurtdışında mağaza ve ofis açma, her türlü kitle iletişim aracından yararlanma, reklam ve tanıtım gibi yolları kullanmak suretiyle ürünlerimizin piyasalarda yeterli düzeyde talep bulması sağlanmalıdır. Ayrıca, ithalatçı firmaların istekleri bağlamında satış sonrası hizmetlerin

de en etkin şekilde yapılması için firmalarımızın organizasyon yapılarını bu doğrultuda düzenlemeleri gerekmektedir.

Yukarıdaki unsurlar tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücünün artması için genel anlamda üretici firmaların önem vermesi gereken noktalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlara ilave olarak 2005 sonrası dönemde özellikle Çin gibi ciddi rakiplere karşı sektörün uluslararası rekabet gücünün artması için devletin de bazı destekleri ve uygulamaları gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Tekstil İşveren, 2005: 28)

- Yerli üretimi, yeni yatırımları ve istihdamı son yıllarda hızla azaltan “haksız ve yanlış beyanlı ithalat” önlenmeli ve daha sıkı denetlenmelidir. Bu amaçla DTM tarafından uygulamaya konulan “safeguard (koruma)”, “gözetim” ve “menşe kontrol” tedbirleri tüm gümrüklerde eksiksiz olarak takip edilmelidir.
- Tekstil ve hazır giyim sektöründe %70'lere ulaşan kayıtdışı faaliyetlerin ana sebebi olan yüksek KDV oranları kayıtdışı üretim ve ticaretin teşvik edilmesi için düşürülmelidir.
- Sektörde en önemli girdi maliyetlerinden biri olan çok yüksek enerji fiyatlarının uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek için rakip ülkeler düzeyine düşürülmesi konusunda gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Dahilde İşleme Rejimi kapsamında yerli üretim daha fazla gözetilmeli ve katma değeri yüksek ihracat teşvik edilmelidir.
- AB'nin bugüne kadar tek taraflı olarak sadece Çin ve diğer rakip ülkeler lehine yapmış olduğu gümrük tarife indirimlerine bundan sonra son vermesi için, yetkili devlet kurumları tarafından gerekli girişimler yapılmalıdır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Geçmiş dönemlerde GATT/WTO'nun gündemlerinde genelde tartışmalara konu olan tarım sektörüyle tekstil ve hazır giyim sektörü, bu kuruluşun son dönemlerde aldığı iki karar nedeniyle yine gündemde yer almakta ve tartışmalara yol açmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu kararların GOÜ'ler ve özellikle bu sektörlerin ekonomideki ağırlıklarının

hala oldukça yüksek olduğu Türkiye üzerine muhtemel etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

31 Temmuz 2004 tarihli DTÖ Genel Konsey Kararı daha sonra yapılacak ticaret müzakerelerinde uyulacak esaslarla ilgili bir mutabakat metni niteliğindedir. Bu karar gereğince Türk tarımının sadece iç destekler konusunda asgari destek istisnası oranının düşürülebilecek olmasından dolayı sorun yaşama ihtimali söz konusudur. Ancak ülkemizin daha sonra yapılacak ticaret müzakerelerinde, söz konusu metnin esasları çerçevesinde tarımda gerekli düzenlemeleri yapmış bir şekilde yer alması gerekmektedir.

1 Ocak 2005 itibariyle tekstilde kotaların kaldırılması kararı ise gelişmiş ülkeleri de etkileyecek olsa da, esas olarak GOÜ'ler ve Türkiye'nin bu karardan daha fazla etkileneceğini söylemek mümkündür. Konuya iyimser açıdan bakıldığında söz konusu kararla GOÜ'lerin dünya tekstil ve hazır giyim ticaretinden daha fazla pay alacağı ileri sürülebilir. Ancak bu kararla birlikte Çin'in dünya piyasalarını ele geçirme ihtimali de kötümser bakışın en önemli sonucunu ortaya koymaktadır. Mevcut anlaşmalar bu ihtimali kısa vadede ortadan kaldırırsa da konu orta ve uzun vadede mutlaka gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin sektörde maliyetler ve fiyat açısından Çin'le rekabet etmesi çok zor olduğundan, yapılması gereken kaliteyi ön planda tutup markalaşma ve teknoloji düzeyini artırmaya yönelik yatırımlar ve çalışmalar yapmaktır.

Sonuç olarak, söz konusu iki kararın Türkiye'ye olumsuz etkileri yanında olumlu bazı etkilerinin de -dış pazarlarda rekabet gücünün artması gibi- olacağını söylemek mümkündür. Zaten GATT/DTÖ üyesi ülkeler bu kuruluşa üye olurken dünya ticaretinin serbestleştirilmesi doğrultusunda hareket edeceklerini taahhüt ettikleri için, bu amaçla alınmış ya da alınacak olan bu tür kararlara doğal olarak uymak zorundadırlar. Türkiye gibi ülkelerin yapması gereken genel ekonomi politikaları çerçevesinde bu sektörlerde yapısal reformları gerçekleştirmek, bu sektörlerin uluslararası rekabet gücünü yükseltmek ve uzun vadede genel sektörel yapıyı gelişmiş ülkelere benzer bir yapıya dönüştürmektir.

Kaynakça

Aksoy, M.A. (2005), "Global Agricultural Trade Policies", **Global Agricultural Trade Policies and Developing Countries**, Ed. M.A. Aksoy ve J.C. Beghin, The World Bank, Washington D.C., 37-53.

Altunyaldız, Z. (2004), "Tekstil Ve Hazır Giyim Sektöründe Zorlaşan Uluslararası Rekabet ve Çin Tehdidine Karşı Alınabilecek Tedbirler", **İGEME'den Bakış**, Yıl: 8, Ocak-Nisan 2004, Sayı: 26, <http://www.igeme.org.tr/tur/bakis/sayi%2026/bakis2614.htm>

Bureau, J.C., S. Jean ve A. Matthews (2005), "The Consequences of a Agricultural Trade Liberalization for Developing Countries: Distinguishing Between Genuine Benefits and False Hopes", **IIIS Policy Coherence Discussion Paper**, No. 2, Institute for International Integration Studies.

Chiron, C. (2004), "Influences of Quotas, Tariffs and Bilateral Trade Agreement on Post 2005 Apparel Trade", **Harvard Center for Apparel and Textile Research Paper**, Harvard University.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Tekstil ve Giyim Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayını, Yayın No: DPT: 2549-ÖİK: 565.

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı) (2004), "1 Ağustos 2004 Tarihinde Yayımlanan Genel Konsey Karar Metnine İlişkin Not", <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/TEMMUZ-2004.htm>, 24.02.2006.

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı) (2006), Sektörel İhracat İstatistikleri, <http://www.dtm.gov.tr/ead/SEKTOR/Y-IHR.xls>, 10.02.2006.

Efe, B. (2005), **2005 Sonrasında Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Rekabet Gücünü Nasıl Koruyacak?**, İzmir, İzmir Ticaret Odası Yayını.

Hertel, T.W., B.M. Hoekman ve W. Martin (2002), "Developing Countries and a New Round of WTO Negotiations", **World Bank Research Observer**, Vol. 17, No. 1 (Spring 2002), 113-140

Hoekman, B., F. Ng ve M. Olarreaga (2004), "Agricultural Tariffs or Subsidies: Which are More Important for Developing Economies", **The World Bank Economic Review**, Vol. 18, No. 2, 175-204

Hoekman, B. ve K. Anderson (2000), “Developing-Country Agriculture and the New Trade Agenda”, **Economic Development and Culture Change**, Vol. 49, No. 1 (Oct.2000), 171-180.

IATP (Institute for Agriculture and Trade Policy) (2004), “The WTO July 2004 Framework Agreement An Overview of Agriculture”, **IATP Factsheet**, November 2004.

Ingco, M.D. ve J.D. Nash (2004), “What’s Stake? Developing-Country Interests in the Doha Development Round”, **Agriculture and the WTO: Creating a Trading System for Development**, Ed. M.D. Ingco ve J.D. Nash, The World Bank, Washington D.C., 1-22.

Karlık, R., 2002, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara, Turhan Kitabevi, 5. Bası

Kennedy, P.L., W.W. Koo ve M.A. Marchant (1999), “Key Issues and Challenges for the 1999 World Trade Organization Agriculture Round”, **American Journal of Agricultural Economics**, Vol. 81, No. 5, Proceedings Issue (December 1999), 1134-1141

Kıymaz, T. (2000), **Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Temel Ürünlerde Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikaları ve Bunların Hammaddede Temini Açısından Gıda Sanayine Etkileri**, Ankara, DPT Yayını, Yayın No: 2504.

Macmillan, K. (2005), “Doing the Righth Thing: The WTO and the Developing World”, <http://www.csls.ca/events/slt01/macmillan.pdf>, 02.01.2006

Nordas, H.K. (2004), “The Global Textile and Clothing Industry post the Agreement on Textiles and Clothing”, **WTO Discussion Paper**, No.5.

Önder, U., F.T. Eryaşar, Z. Aşar ve İ. Şan (2001), **Tekstil ve Hazır Giyim Sektör Araştırması**, Ankara, T.C. Sanayi Bakanlığı Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

Riddle, L. (2005), “Turkish Apparel Exporters’ Attitudes, Expectations and Strategic Preparations for a Quota-free World”, **International Trade and Finance Association 15th International Conference**, Paper 29, İstanbul.

Tan, B. (2001), “Overview of the Turkish Textile and Apparel Industry”, **Harvard Center for Textile and Apparel Research Paper**, Harvard University, December 2001.

Tarakçıoğlu, I. (2005), “Avrupa Birliği Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sanayii'ni Harcıyor mu?”, <http://www.kalkinma.org/>, 15.02.2006.

Tekstil İşveren (2003), “Dünya Tekstil ve Hazır Giyim Ticareti Üzerinde Çin Tehdidi”, <http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2003/agustos/38.html>, 15.02.2006

Tekstil İşveren (2004), “Tekstilde Ortak Çin Deklarasyonu”, **Tekstil İşveren Dergisi**, Sayı: 291, Mart 2004, 26-27

Tekstil İşveren (2005), “2005 ve Sonrasında Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Uluslararası Pazarlarda Rekabet Edebilmesi İçin Gerekli Mevzuat Değişiklikleri ve Önlemler”, **Tekstil İşveren Dergisi**, Sayı: 302, Şubat 2005, 28-31.

TGSD (Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği) (2004), **2003 Yılı Türkiye Hazır Giyim ve Tekstil Sanayi Değerlendirme Raporu**, İstanbul

Dilmaç F. ve M. Çakar (2003), **Tarımsal Teknoparklar: Bir Model Önerisi**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No: 2003-49.

USITC (United States International Trade Commission) (2004), **Textiles and Apparel: An Assessment of the Competitiveness of Certain Foreign Suppliers to the US Market**, Washington DC, USITC Publication, No. 3671.